

Ciril
Zlobec

Še v znamenju Prešerna?

Februar je mesec, ki ga s spominom na Prešerna začnemo s posebno zbranostjo, celo z nekakšno aktivistično kulturno zagnanostjo, ki vse bolj razkriva nespravljalnost med našo voljo in tako imenovanim dejanskim stanjem. Vsaj okrog Prešerna, ki mu pravimo tudi slovenski kulturni praznik, že skoraj demonstrativno razkazujemo svojo plemenito »kulturno zaznamovanost«, ko se Veliki pesnik vsaj za nekaj dni dvigne nad naš vsakdanjik tudi, če ne celo predvsem kot naš nacionalni Mesija: vsi, intelektualci in analfabeti, se v teh dneh samoobramb-nega zanosa trkammo po prsah, da smo kulturni narod par excellence, po milosti božji ali vsaj po usodi, nič manj pa tudi po lastni odločitvi, saj smo se, še ko nismo bili narod, med nebolečim stapljanjem z drugimi in nelahko potjo iz teme skozi kulturo do nacionalne samobitnosti odločili za slednjo. Vsi, kot rečeno, in plebiscitarno, analfabeti in intelektualci.

Tudi če je bila ta naša izbira anahronistična, je bila genialna in plodna. Nedvomno smo še pravočasno postali narod, da smo poslej prav kot narod lahko načrtovali svoje življenje in se zanj, spet na svoj, slovenski način bojevali. Najpogostejše proti »globalnim« interesom drugih narodov, redkeje složno z njimi, največkrat sami.

... največkrat sami. Morda je ta občutek, da smo v temeljnih stvareh življenja tudi zdaj, ali zdaj spet, vse bolj sami, do razgaljenosti sami, vse bolj navzoč v nas. Morda nas že usodno določa. (Imam prijatelja, ki me prepričuje, da usode ni in da je zato nesmiselno vpletati ta pojem v življenje naroda, vendar si ne morem kaj, da ne bi določenih stanj in razmerij označeval prav s to besedo in njenimi izpeljankami, saj je toliko stvari, ki jim nobena logika, še manj pa naša individualna in narodna izkušnja, ne more priti do dna). To, da smo sami, prav gotovo ni plod naše svobodne izbire; in da iz te osame ne moremo, tudi ni v soglasju z našo voljo in predstavo, ki jo imamo o sebi v času in prostoru.

Toda kaj ima to opraviti z našo domala že mitično zavezanostjo kulturi? Kaj z našo zavezanostjo Prešernu?

Občutek imam, da smo neodrešljivo razpeti med fikcijo in stvarnostjo, celo naša nacionalna zavest, ki je v marsikaterem pogledu razgreta do vrelišča, se napaja tudi s to fikcijo, da smo kulturni narod že nekako sami po sebi ne glede na morebitno neustrezno kulturno raven, ki jo zdaj živimo, pa še to vzdržujemo bolj po inerciji kot iz resnične potrebe, kar pomeni, da se kultura spreminja v videz same sebe. Sprejeli smo načelo, da moramo posneti

vsaj pet celovečernih filmov na leto, ker da je to naš minimalni nacionalni standard na tem področju; tudi denar za to zmoremo spraviti skupaj, toda teh filmov, domačih, slovenskih filmov Slovenci ne gledamo, vsekakor pa manj, kot je povprečje gledanosti drugih filmov pri nas, zanemarljivo je zanimanje pri drugih naših narodih (vsekakor manjše kot naše za njihove filme), da o tujini niti ne govorim. Imamo mrežo galerij, muzejev in drugih razstavnih prostorov kot malokdo drug, toda porazne so statistike o številu obiskovalcev. Pogosto se zgodi, da je dnevni obisk (tudi v Ljubljani, Jakopičev paviljon npr.) manjši od števila uslužbencev v razstavljaški galeriji ali muzeju. Koliko strokovnih, znanstvenih in drugih specializiranih publikacij sploh nima bralcev, kaj šele kupcev. Tudi slovenska literatura, najbrž naša najbolj nacionalna manifestacija, je le izjemoma dobro brana, dobršen del založniških programov sploh ne računa na bralstvo, nastaja in se ohranja iz neke abstraktne zavesti, ki se ne kaže v ustreznem odzivanju beročega občinstva, na zavesti, da je to dolžnost, ker smo kulturni narod, ki mu je komplementarnost področij, strok in dejavnosti nujna, če naj ohranimo svojo samobitnost in suverenost. To pa hočemo, se priduša vsak Slovenec brez razlike. Hočem reči: ne da bi sami vedeli, smo zdrknili v videz tega, kar smo nekoč morda res bili, a zdaj neuhajemo biti, to pa hkrati tudi pomeni, da jutri morda sploh ne bomo več kulturni narod, morda pa sploh narod ne več, če vztrajamo pri ugotovitvi, da smo se konstituirali na kulturi. Miselna logika je kruta stvar, življenje, pogosto tudi na našo srečo, je sicer zmerom ne upošteva, ostaja pa pomembno opozorilo, da je pot, ki jo zdaj ubiramo, nevarna in da utegne postati celo samomorilska.

V današnjem času tehnološke revolucije, ki pljuska k nam vsaj nepremagljive skomine po njej, torej v času, ko je vse razvidno, preverljivo, so se naši vrhunski državni in republiški načrtovalci najbrž ovedeli tega videza, ki počasi prekriva nekdanjo eksistencialno moč kulture, in jo z vrsto novih zakonov in še novih predlogov zanje potisnili tja, kamor po njihovem tudi spada: v neobvezen okras narodovega, družbenega in posameznikovega življenja, ki si ga pač privoščimo toliko, kolikor globoko smo pripravljeni, kot se v zadnjem času vse pogosteje sliši, seči vsak v svoj žep.

V letih povojne graditve smo uresničevali temeljne obveze NOB in revolucije, mednje sodi tudi mreža nacionalnih, regionalnih in krajevnih kulturnih, umetniških, znanstvenih, strokovnih, izobraževalnih in drugih ustanov, ki jim zdaj potihem puščamo kri, da so marsikje le še lupina nečesa, kar je še pred nedavnim bilo življenje, a je zdaj le še videz.

Soočamo se torej z videzom. Pa ne samo v kulturi. Vse več je tega videza, da se ga skoraj ne zavedamo več. Pravimo, da smo socialistična družba, pa se vse bolj prerekamo, kakšna naj bo; trdimo, da je samoupravljanje naše bistvo, vendar v njegovem imenu sprejemamo zakone in predlagamo ustavne spremembe, ki skušajo poddržati domala vse dejavnosti našega javnega, pa tudi dobršen del intimnega življenja; pridušamo se, da je treba odpraviti vse krajevne, regionalne in nacionalne meje in ovire pri kroženju blaga, denarja, idej in plodov sleherne človeške dejavnosti, vendar pod tem naslovom vsiljujemo do najmanjše podrobnosti predpisan, obvezen, uzakonjen, proti sleherni zdravi pameti zamišljen enoten jugoslovanski trg, da bi država laže uveljavljala svojo davčno izterjevalno vlogo. Skratka: videz je zavladal nad našim življenjem. Besede vse bolj postajajo dimna zavesa za čisto nasprotno vsebino.

Sem eden tistih, ki ne verjamejo, da se to dogaja zaradi gole človeške hudobije, eden redkih torej, ki sem prepričan, da smo žrtve vsaj toliko neuresničljivih kot neuresničenih ambicij. Neznansko radi bi postali nekaj, za kar se sploh ne trudimo: družba obilja in zadovoljstva, pravičnosti in ljubezni, enakopravnosti in svobode, strpnosti in sporazumevanja, skratka: najsrečnejša vseh družb, družba bratstva in enotnosti. Vse kaže, da nismo več niti viden takšne družbe.

Vse bolj (ali samo še?) viden je tudi naša toliko deklarirana življenjska zavezanost kulturi. Najprej smo jo začeli odrivati z mislijo, da smo jo v preteklosti precenjevali in da ji zdaj samo odmerjamo mesto, ki ji gre, ko sta se ideologija in politika namenili oblikovati nov slovenski narodni značaj, ne vsoto posameznih, ampak en sam, kolektiven značaj, ki pa naj bi prevzemal bolj poteze družbe kot naroda. Intimno zadovoljstvo, samozavest in dostojanstvo pa so bili prepuščeni rastočemu potrošniškemu standardu. Zdelo se nam je, da smo zanesljivo in dokončno stopili v družino razvitih industrijskih narodov, ki jim je pot v prihodnost samoumevno odprta. Kdor je postavil na noge dovolj močno industrijo, smo menili, se nima ničesar več bati, je dokončno sam svoj gospodar. Kultura nenadoma naj ne bi bila več temelj in spodbuda civilizaciji, ampak samo dejavnost, ki smo ji dolžni nekakšno hvalečnost za vlogo, ki jo je v »specifično slovenskih razmerah« opravljala v preteklosti, in v novem času industrijske (potrošniške) blaginje kot možnost primerne izrabe predvidenega prostega časa.

S takšno filozofijo in prakso smo se znašli v sedanji krizi. Da še zdaj, po dolgih sedmih letih suhih krav, ne najdemo izhoda iz nje, je najbrž razlog tudi v tem, da ta izhod iščemo izključno in vse bolj slepo samo skozi tovarniške hale. Ne podcenjujem tega, obratno, vendar ne verjamem v uspeh, ko opazam, da vrsta industrijskih podjetij v svoji razvojni stiski umika dosedanj prispevek za šolstvo, zdravstvo, kulturo v norem upanju, da je v tem rešitev. Na to jih navaja nova zakonodaja (obračunski zakon), ki je prišla iz federacije in smo jo Slovenci prvi prevzeli in začeli uveljavljati, čeprav ji hkrati najbolj nasprotujemo. Še eden nešteti paradoksov našega nacionalnega in skupnega življenja.

Nisem zagovornik privilegijev kulture, kot tudi nobene druge dejavnosti ne. Tudi nisem tolikšen optimist, da bi verjel v jutrišnjo modrost tiste družbene misli, ki je danes zagrešila usodno napako: manifestativno vrnitev k filozofiji in praksi napetih mišic in pekočega znoja v času, ko je povsem jasno, da so uspešne samo tiste dežele in družbe, v katerih ima znanost pobudo, izobrazba in kultura pa ustvarjata med drugim tudi ustrezno civilizacijsko osnovo za hitro in uspešno aplikacijo sleherne pobude. Tudi in predvsem v industriji. Včasih se človeku zdi, kot da se bojimo napredka, ki že zdavnaj ne more več biti samo produkcijski in potrošni, ampak celovit in vsesplošen. Tudi in ne na zadnjem mestu kulturnen. Kot da se bojimo – beseda je težka – prve prave emancipacije delavskega razreda.

V takem položaju je naša enodnevna (enotedenska) samozavest ob slovenskem kulturnem prazniku, ob našem čaščenju Prešerna, vse manj podobna in resničen utrip našega dejanskega življenja, temveč vse bolj in bolj mukoma vzdrževan videz nečesa, kar naj bi bilo, a ni več. Zavladalo je celo mučno razpoloženje, ko kulturniki sami (Kulturna skupnost, Svet za kulturo pri RK SZDL, predvsem pa nekateri nepopoljšljivi posamezniki, med njimi tudi podpisani) tako rekoč nepretrgoma protestiramo, dokazujemo, se proti

nečemu bojujemo, in edini rezultat vsega tega je občutek v javnosti, kot da gre pri tem le za cehovsko vprašanje, za socialno varnost, v očeh najbolj nenaklonjenih za ohranitev privilegijev, ki da si jih je kultura priborila v »boljših časih« in da zdaj nima niti moralne pravice do njih. Dokazovanje o nasprotnem samo potrjuje ta vtis. Ali je kultura v sedanjih razmerah res samo stvar poklicnih delavcev v kulturi, obramba njihovega socialnega statusa? V takšnem ozračju, ko so nekatera podjetja (v Mariboru skoraj množično) zahtevala (resda v skladu z zakonom) vrnitev že izločenih sredstev za zdravstvo, kulturo, izobraževanje in telesno kulturo, je kot blagovestniška odločitev zvenela izjava generalnega direktorja Litostroja, ki je razjarjenim stavkujočim delavcem dejal, da ne bodo iskali sanacije svojih razmer v odtegnitvi doslej predvidenih prispevkov za družbene dejavnosti. Lastovka, ki oznanja pomlad, ali lastovka, ki je zamudila jato v njeni selitvi na jug?

V sivini, ki jo živimo, lahko vidimo – pesimisti – vse črno, optimisti vse belo, vendar ne moremo mimo resnice, ki nas zdaj vsak dan tepe, da je za sedanje nezavidljivo stanje v kulturi in drugih družbenih dejavnostih kriva tudi rastoča brezbriznost slovenske javnosti, ki je pripravljena sprejeti prakso, kakršna se zdaj uveljavlja, in je zanj značilen neprijazen, v določenih socialnih slojih in političnih krogih že kar sovražen odnos do kulture. Če pa že mora biti, naj bi bilo dovolj, da ohranimo njen videz.

In prav ta nevarnost, da smo pripravljene sprejeti videz, kar pomeni, da se vedemo, kot da tega ne opazimo, postaja vse bolj stvar civilizacije, tudi vprašanje zvestobe narodu, ki ne more ostati narod v današnjem in jutrišnjem smislu, če mu je dolgoročni cilj golo preživetje, pa naj se še tako trdno zabarikadira v svoje tovarniške zidove, zakoplje v rudniške jame, odpočiva v političnih in pisarniških foteljih, piše in primerja statistike v umirajočih ustanovah, današnje življenje terja odprt prostor, s katerega ne smemo izriniti ničesar, kar ima v sebi ustvarjalno moč. Če slovenska kultura ta trenutek tega nima, jo je treba prenoviti, ne pa radirati ali spremeniti, kot je že tolikokrat rečeno v tem razmišljanju, v mrtev videz, ki smo mu celo pripravljene verjeti.

V takšnih razmerah in razpoloženju si upravičeno in z vso odgovornostjo zastavljamo vprašanje: Še v znamenju Prešerna? Blišč, ki nam bo tajal prezeblja srca, in lepe besede, ki jih bomo pisali ali brali, govorili ali poslušali 8. februarja, pa še kak dan prej in po njem, so pomembna tradicija, ki je ne smemo pretrgati, ne smejo pa nas uspavati, da se ne bi zavedali, kje in kaj ta trenutek smo, ali smo še narod, ki iz kulture črpa svojo moč in v njej odkriva svoje dostojanstvo. Vprašanje kulture ni nekakšna sektorska zadeva, ki jo malo manj modro ali malo bolj neumno ureja takšen ali drugačen priložnosten zvezni ali republiški zakon, ampak stvar zavesti celotne družbe, vsega naroda, njegove vere v življenje.

Kultura je eksistencialno vprašanje, pri Slovencih še vedno in morda zmerom bolj tudi nacionalno vprašanje. Vse drugo je laž ali v najboljšem primeru prazen videz.

Na novega leta dan, 1988